

ПРОБЛЕМА ІСНУВАННЯ ЛЮДИНИ В НІМЕЦЬКОМУ ЕКЗИСТЕНЦІАЛІЗМІ

Л. В. Сторіжко

*Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут», Київ, Україна
Lyudmila.stor@meta.ua*

Екзистенціалізм – це у першу чергу філософія людини, філософія людського буття, яка, у свою чергу, виходить з людини.

«Останнє філософське питання» сформулював М. Гайдеггер – це було питання про “смысл сущого”, про визначення людського буття. М. Гайдеггер формулює також поняття “повсякденного існування” та його суб’єкта, протиставляє “повсякденне існування” та “повсякденність” “справжньому людському буттю”. Справа в тому, що у “повсякденному” бутті люди живуть “як усі”, підпорядковані цілком певним законам та приписам. Якщо ж людина вирішує слідувати “справжньому існуванню”, підпорядковуючи себе своєму “Я”, своїм внутрішнім спонукам, вона сама за все відповідає, оскільки вона є вільною.

К. Ясперс спробував, встановити діагноз “хвороби нашого сторіччя”, який полягає у констатації домінування “масового існування” над окремою особистістю. Мета філософії за цих умов набуває характеру “філософії існування” і є терапевтичною: шляхом апеляції до окремої особистості, її “самості”, необхідно вказати вихід з “несправжнього існування людини маси” до “справжнього існування” й тим самим забезпечити “свободу” у світі, де панує “маса”.

Людина не терпить своєї відповідальності та свободи, уникає їх і тому змушена залишитися у сфері повсякденності. Тому, згідно з екзистенціалістами, не перебудова власне суспільних відносин між людьми, не зміна способу виробництва повернуть людині її справжнє людське буття й перетворять її знову з речі на людину, а перебудова, зміна її свідомості.

Ключові слова: буття людини, буття у собі, існування, страх, самотність, поштеність людини у світі.

A PROBLEM OF EXISTENCE OF HUMAN IN GERMAN EXISTENTIALISM

L. V. Storizhko

*National Technical University of Ukraine
«Kyiv Polytechnic Institute», Kyiv, Ukraine
Lyudmila.stor@meta.ua*

Existentialism – it in the first turn philosophy of human, philosophy of human existence, that, in turn, goes out a human.

The last philosophical question was set forth by M. Gaidegger - it was a question about "sense of everything", about determination of human existence. M. Gaydegger formulates a concept "Everyday existence" and his subject also, matches against "everyday existence" and "commonness" the "real human life". The point is that in "everyday" life people live "as all", inferiors to the fully certain laws and orders. If a human decides to follow the "real existence", subordinating itself the "Ya", to the internal motives, he for everything is responsible, as is free.

K. Yaspers gave it a shot to set the diagnosis of "illness of our century", which consists in establishment of prevailing of "mass existence" above an individual. The purpose of philosophy at these terms gains character "philosophy of existence" and is therapeutic: by an appeal to the individual, its, it is necessary to specify an exit from "unreal existence of man of mass" to the "real existence" and the same provide "freedom" in the world, where "mass" dominates.

A human is burdened the responsibility and freedom, avoids them and that is why forced to remain in the field of commonness. Therefore, in obedience to existentialists, not re-erecting actually of public relations, not change of method of production will return a man his nastoyaschee human life and will convert him from a thing in a man, but re-erecting, change of his consciousness.

Keywords: existence of human; existence in itself; existence; fear; loneliness; left of human in the world.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Виникнення екзистенціалізму як філософії особистого існування, зведення філософської проблематики до аналізу людського буття означало рішучу зміну в орієнтації всієї західної

думки. Як слушно зауважив К. Ясперс, позиція споглядання виправдана лише в ті часи, коли світ сприймають як такий, що перебуває, й людина лише влаштовується у ньому, не бажаючи його змінити.

Але екзистенціалізм – не філософія дії; це філософування стосовно діючої людини, причому за дію приймають моральнісне рішення (або рішучість). Екзистенціалізм – це у першу чергу філософія людини або, як висловився К. Ясперс, філософія існування – філософія людського буття, яка, у свою чергу, виходить з людини. Вже ця специфіка людини різко відмежовує її від науки.

РЕЗУЛЬТАТИ ТЕОРЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ ПРОБЛЕМИ

Панівний мотив екзистенційного філософування – ненадійність усього світового буття – він виявляє себе у Біблії, у стоїків та у Августина, Ф. Достоєвського, Л. Толстого. Виникнення екзистенціалізму було спочатку сприйняте як відродження С. К'єркегора. Поняття “екзистенція” запозичене у С. К'єркегора. Від нього походить поняття страху, гайдеггерівське поняття “турботи”, так само вперше висунуте С. К'єркегором. У нього ми знаходимо протилежність в істині та не-істині як спосіб людського існування, протилежність між самотністю, яка є справжнім способом існування людини, та відданням себе у заспокійливий світ позірності, в якому “живуть”. С. К'єркегор робить висновок про те, що справжнім мисленням може бути лише суб'єктивне мислення (“суб'єктивність є істина”), а також етичне та релігійне мислення. Розум, згідно з С. К'єркегором, не може бути засобом досягнення свободи, оскільки він саме й унеможлиблює свободу. Джерело свободи – віра, релігійна віра у Бога, у чудо, у можливість, які розум виключає. С. К'єркегор звертає увагу на факт постійної плінності, мінливості та неусталеності людського існування. І він виражає цей факт не тільки у фіксації певного емоційного настрою, перебутного характеру людського буття, що виражено у поняттях “страх”, “смертельна хвороба”, існування “віч-на-віч зі смертю”. Раціональне мислення, вважає С. К'єркегор, ототожнюючи раціональне мислення з глуздовим, не може за самою своєю структурою мати справу з існуванням. Цю ідею С. К'єркегор виразив у понятті екзистенційного мислення. Екзистенціалізм поглиблює ірраціоналізм філософії життя.

Найважливіші аспекти феноменології для екзистенціалізму полягають у наступному: 1) ідея феноменологічної установки, протилежної природній; 2) ідея феноменології як безпосереднього вбачання смислу визначає методологічний підхід екзистенціалізму до пізнання існування. Проте С. К'єркегор намагався відмежуватися від ірраціоналізму. Але чим більше він намагався уникнути “небезпечної спорідненості”, тим ясніше вона виявляла себе: у понятті життєвого світу, в ідеї повернення до суб'єктивності як вихідного пункту, у думці про філософію як завдання людини, що бореться за своє існування.

“Останнє” філософське питання сформулював М. Гайдеггер – це було питання про смисл суцього. М. Гайдеггер так визначає людське буття: “Людське буття, таким чином, багаторазово первинне стосовно решти. По-перше, це онтичний пріоритет: це суще визначене у своєму існуванні екзистенцією. По-друге, онтологічний: на підставі своєї екзистенційної визначеності людське буття “онтологічне” само по собі” [10, 28]. З цієї постановки людського буття очевидно, що М. Гайдеггер одразу ж стає на суб'єктивно-ідеалістичну точку зору: все суще визначене способами людського буття. М. Гайдеггер приймає й феноменологію як описову науку, завдання якої – викладення смислу суцього взагалі. Їй надано, проте, нового відтінку: «феноменологія людського буття є герменевтика», оскільки вона «онтологічно досліджує історичність людського буття, вона є методологією історичного знання, історичних наук»..

У зв'язку з цим М. Гайдеггер формулює одне із своїх центральних понять – буття у світі. Якщо зайшла мова про буття у світі, то, очевидно, слід пояснити структуру цього світу, і М. Гайдеггер виражає її у понятті “світськість”. М. Гайдеггер уживає його у значенні “в чому живе” фактичне людське буття як таке. Світськість означає у нього спосіб людського буття.

Потім М. Гайдеггер формулює поняття повсякденного існування та його суб'єкта, протиставляє повсякденне існування та повсякденність справжньому людському буттю. “Людське буття... у спільному бутті з іншими не є воно само” [10, 199], – пише він, вважаючи, нібито спільне існування з іншими людьми та знаряддями знеособлює людину, перетворює її на узагальнено-осібну істоту. “Використовуючи суспільні засоби зв'язку, використовуючи засоби передавання новин (газети), кожний інший подібний до іншого. Це спільне буття

цілком розчиняє справжнє людське буття у способі буття іншого, причому так, що інші ще більше зникають у своїй відмінності та виразності. У цій нерозрізнюваності та невизначеності розгортає *das man* свою справжню диктатуру. Ми насолоджуємося й розважаємося, як розважаються всі, ми читаємо, дивимося й судимо про світ, як усі дивляться та судять, але ми так само уникаємо “великого натовпу”, як усі його уникають, ми “обурені” тим, чим усі обурені. *Das man*, що є не щось невизначене, а всі (*das alle*), хоча й не як сума, приписує повсякденності спосіб буття” [10, 199]. Для повсякденного існування” характерні віддаленість, посередність, усереднення, вирівнювання, які в цілому становлять публічність повсякденного буття. У повсякденності втрачає себе не тільки сам суб’єкт, але й інші суб’єкти, і все зливається у знеособленій масі.

Марксизм висуває ідею ліквідації суспільних відносин, які викликають відчуження, оречевлення людини у капіталістичному суспільстві, ідею його перетворення. Справа в тому, що у повсякденному бутті люди живуть “як усі”, підпорядковані цілком певним законам та приписам. Якщо ж людина вирішує слідувати “справжньому існуванню”, підпорядковуючи себе своєму “Я”, своїм внутрішнім спонукам, вона сама за все відповідає, оскільки вона є вільною. Людина не терпить своєї відповідальності та свободи, уникає їх і тому змушена залишитися у сфері повсякденності. Тому, згідно з екзистенціалістами, не перебудова власне суспільних відносин між людьми, не зміна способу виробництва повернуть людині її справжнє людське буття й перетворять її знову з речі на людину, а перебудова, зміна її свідомості.

Згідно з М. Гайдеггером, має існувати план будови, який підлягає феноменологічному розгляду, він і є “турбота як буття існування”. Аналіз турботи М. Гайдеггер починає з дослідження головного настрою людського буття страху. Саме у страхові існування відкривається саме для себе. Страх слід відрізнити від жаху: страх належить до світу як такого. “Те, чого жахається страх, є саме буття-у-світі” [10, 270]. Через феномен страху М. Гайдеггер доходить визначення підстави людського буття – турботи. “Страх як можливість буття існування... сам дає феноменальну підставу для розгорнутого осягнення первинної цілісності буття існування. Це буття виявляє себе як турбота [10, 272]. Поняття турботи пов’язане як з повсякденним, так і зі справжнім існуванням. Турбота у М. Гайдеггера розуміється як турбота про себе, стурбованість. Це відособлення індивіда, викликане всезагальним настроєм страху, стурбованості своїм майновим становищем, побажання турботи про інших людей. Турбота – це складне переплетення егоїзму та альтруїзму. Турбота пов’язана у М. Гайдеггера з тим, що вона позначає спрямованість існування на майбутнє, має на увазі розкриття можливості існування, що вона – проект, самопроекування, свобода. У турботі полягає екзистенційно-онтологічна умова можливості вільного буття для справжніх екзистенційних можливостей. Людське буття може ставитися до своїх можливостей неупереджено, може бути несправжнім. Тому смерть – це відмітна можливість людського буття. Для “справжнього” людського буття “смерть як кінець існування є найсправжніша, безвідносна, неодмінна та, як така, невизначена, непопереджувана можливість людського буття”.

К. Ясперс сформулював концепцію психопатології капіталістичного суспільства. К. Ясперс посідає в екзистенціалізмі своєрідне місце. Почавши свою наукову діяльність з формулювання концепції психопатології (“Загальна психопатологія”, 1913), він потім переходить до філософії, стаючи, за словами Ф. Ханнемана, “видатним філософом-психопатологом нашого часу”. Поворот К. Ясперса до філософії відбувся за певного впливу феноменології Е. Гуссерля, описової психології В. Дільтея, соціології Макса Вебера та, нарешті, поглядів С. К’єркегора. Це позначається вже у психології К. Ясперса: заперечивши загальноприйнятую у психіатрії початку ХХ сторіччя точку зору, що “психічні хвороби – це хвороби мозку”, він вимагає від психопатолога не дослідження причинних зв’язків, але опису смислових зв’язків психологічних явищ, які випливають з невичерпних, безконечно складних, індивідуальних глибин особистості в її потаємній таємниці, в її “чистих можливостях”.

Застосувавши цей метод до можливостей світоглядного саморозкриття особистості (“Психологія світогляду”), а потім до філософії загалом (“Філософія” у 3-х томах), К. Ясперс спробував, виходячи з нього, встановити діагноз “хвороби нашого сторіччя” у книжці “Духовна ситуація нашого часу” – діагноз полягає у констатації домінування масового існування над окремою особистістю. І мета філософії, яка за цих умов набуває характеру філософії існування, – терапевтична: шляхом апеляції до окремої особистості, її самості,

вказати вихід з несправжнього існування людини маси до справжнього існування й тим самим забезпечити свободу у світі, де панує маса.

Першу філософську працю К. Ясперса написано не у душі філософії існування, а у душі філософії життя. У цілковитій згоді з останньою К. Ясперс шукає підвалини світогляду у життєвому досвіді, у душевних подіях в їхній цілісності. Головна ідея “Психології світогляду” полягає в тому, що дійсність як потік переживань оформлюється у світогляд на підставі визначення установки філософа – предметної, тобто спрямованої на об’єкт. На відміну від поглядів філософії життя, К. Ясперс вважає, що є справжні та несправжні форми обмеження життя. Тут існує інша думка: людина, яка існує у футлярі, у тенденції відгороджена від помежових ситуацій. Ці два поняття – символ “несправжнього існування” та “помежова ситуація” – й утворюють зародок екзистенціалізму К. Ясперса, з якого виростає далі вся його система. Не зупиняючись на подробицях, відзначимо, що у них передусім знаходиться вираження ірраціоналізму К. Ясперса. “Спільним для будь-чого є те, що людині у раціональній формі протистоїть щось загальнозначуще, щось необхідне та впорядковане, правило, закон як обов’язок, як рецепт, як належне. Загальне для всього – раціоналізм” [11, 105]. Цим і зумовлене прагнення “людини у футлярі” до науковості, раціональності, тобто несуперечливості свого світогляду, до доцільності, яка не визнає тих останніх імпульсів, на яких ґрунтована ірраціональна життєвість. Між тим, якщо й не можна говорити про суцільну ірраціональність життєвого та духовного процесу, то, у будь-якому разі, він включає ірраціональні поворотні пункти, в яких немає нічого сталого, міцного, абсолютного, коли все плине, перебуває у безконечному русі, який, звичайно, розірваний на протилежності. Це і є “ситуації, відчутні на межах нашого буття”, “помежові ситуації”. Можна сказати, що тут той пункт, де у К. Ясперса сходяться ірраціоналізм та діалектика. Життя – це синтез протилежностей, і тому воно є парадоксальним, алогічним, безглуздим та абсурдним. Життєвий рух має вихідним пунктом, як і завершенням, містичне. Містика і є завершення життя духу. У тритомовій “Філософії” К. Ясперс заперечує можливість будь-якої системи філософії, проте він будує свою власну систему поглядів на світ, людину та Бога. Виходячи з поняття “Gehäuse”, К. Ясперс відзначав, що доктрини та вчення – це шкаралупа, а саме життя філософії – це засіб, а не сутність філософування. Можна зафіксувати відносно стале ядро філософії К. Ясперса, ясно виражене у самій структурі філософії: вчення про орієнтування у світі та про осяяння існування. Такою є система філософії К. Ясперса.

Потім К. Ясперс розглядає те, що він називає душею. У ній є різні шари: перш за все психофізичний, оскільки людина емпірично мешкає у природі, а також їй притаманна деяка загальна для всіх людей структура – свідомість узагалі. У сумі вони складають те, що відповідає несправжньому існуванню. Нарешті, найглибший шар – особливе буття. “Це буття є я сам як існування. Я живу, виходячи з його можливостей, тільки в його здійсненні я є сам” [11, 178]. Поки що ясно, що існування – певна суб’єктивна підстава, глибина людської душі. Реально К. Ясперс звів існування до вольових та емоційних аспектів людської свідомості.

Проблема існування в концепції К. Ясперса тісно пов’язана з проблемою комунікації. Комунікація – це життя з іншими. Справжня комунікація виникає, коли “Я” як таке, що усвідомило себе, може протиставити себе іншим та світу. Отже, центральний момент комунікації – протиріччя. Комунікація – це спілкування однаків, “любов – це боротьба”. Зовнішніми проявами її є панування та слугування, ієрархічність існування, “дискусія”, політичне життя.

Існування є вільним, власне, воно і є свобода, тобто свобода волі, свобода вибору. Йому знайоме, як і М. Гайдеггеру, таке явище, як втеча від свободи, породжуване страхом перед відповідальністю за рішення. Подібно до Ф. Ніцше, К. Ясперс вбачає можливість втрати рішучості через розмірковування тощо. Все це говорить про те, що у К. Ясперса поняття свободи ґрунтоване на певному розумінні суспільного життя.

К. Ясперс постійно підкреслює, що осяяння існування не може бути досягнуте раціональним шляхом – воно доступне тільки за особливих умов, коли суперечливість, антиномійність становища людини у світі розкриває перед нами глибини існування, його справжні можливості. Ще у “Психології світогляду” К. Ясперс уводить спеціальні поняття для позначення такого становища – помежова ситуація. Це поняття означає кризову ситуацію, найважливішими особливостями якої є невсталеність, неспокійний рух, розірваність, антиномійність. Антиномії, згідно з К. Ясперсом, безпосередньо впливають на суб’єкта. Ці реакції зводні до руйнування, тобто розвитку почуття невпевненості, що веде до застою,

паралічу або компромісу, нейтралізації. Протиріччя існування виражені у формулах “якщо так, то й так”, “ні те, ні те”, що призводить до того, що суб’єкт черпає в антиномії нові сили. Саме останнє відношення і є справжнє, життєве, і воно знаходить своє вираження передусім у релігійному ставленні до світу: у всебічній антиномійній ситуації лише одне є безперечним – екзистенція, існування людини у певний момент. Інакше кажучи, помежову ситуацію тепер розглядають з точки зору її впливу на усвідомлення, “освянення існування” – адже перебувати у помежових ситуаціях та існувати – це одне й те саме. К. Ясперс відзначає, що без помежових ситуацій, таких, як смерть, страждання, боротьба, провина, ми б не дійшли до справжнього існування. А якби життя було звідне тільки до щастя, то справжнє існування перебувало б у дрімоті. Тому усунення помежових ситуацій не тільки неможливе, але й небажане.

Проте поняття помежової ситуації має у філософії К. Ясперса ще й інший смисл – воно є засобом підходу до трансценденції, до Бога. К. Ясперс вважає, що джерелом релігії та віри у Бога є безсилля людини перед лицем природи та суспільних сил.

Одним з переважних чинників, який впливає на людину, К.Ясперс вважає “масу”. Під масою він розуміє сукупність людей, які настільки розчленовані в апараті порядку наявного буття, що вирішальне значення повинна мати воля більшості. І хоча К. Ясперс обережніше підходить до поняття “маса”, він зводить її до того, що вона “стирає” універсальний апарат наявного буття, який руйнує справжній людський світ. Кризу капіталізму К. Ясперс розглядає як кризу людини взагалі. Рецепт же К.Ясперса полягає не у протистоянні людини суспільству та його зміні, а у відході людини у самотність.

Таким чином, можна сформулювати вихідні гносеологічні догми екзистенціалізму, які стали підставами для подальшого суб’єктивного дослідження свідомості. Це, по-перше, непізнаваність об’єктивного буття, “буття у собі”. По-друге, вихідним пунктом філософського пізнання має бути розгляд свідомості. Аналіз буття є аналіз свідомості. По-третє, це ствердження непізнаваності, ірраціональності “існування” людини: існування є те, що ніколи не стає об’єктом, це першоначало, з якого я мислю та дію, про яке я висловлююся у низці думок, які нічого не пізнають; існування є те, що співвідносить себе із собою, й тому є трансценденцією.

ВИСНОВКИ

Таким чином, в ірраціоналістичній філософії на перший план виходить завдання осмислення сутності людини та смислу людського життя. Вперше отримують філософське осмислення такі проблеми, як полишеність людини у світі, почуття страху та самотності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бычко А.К. Критический анализ философских концепций молодежного бунтарства / А.К. Бычко. – Киев: Вища школа, 1985. – 150 с.
2. Бычко И.В. В лабиринтах свободы / И.В. Бычко. – М.: Политиздат, 1973. – 159 с.
3. Гадамер Х. XX век: размышление о пережитом / Х. Гадамер // Вопросы философии. – 1996. – №7. – С.127-132.
4. Гуссерль Э. Феноменология внутреннего сознания времени. Собрание сочинений / Э. Гуссерль. – М.: Мысль, 1994. – 220 с.
5. Долгов К.М. От Киркегора до Камю / К.М. Долгов. – М.: Искусство, 1990. – 388 с.
6. Кьеркегор С. Страх и трепет / С. Кьеркегор. – М.: Гнозис, 1994. – 382 с.
7. Михайлов Ф.Т. Загадка человеческого «Я» / Ф.Т. Михайлов. – М.: Политиздат, 1986. – 248 с.
8. Молчанов В. Онтология и обоснование феноменологии у Гуссерля и Хайдеггера / В. Молчанов // Проблемы онтологии в современной буржуазной философии. – Рига: Зинатне, 1988. – 333 с.
9. Руткевич А.М. От Фрейда к Хайдеггеру: Критический очерк экзистенциального психоанализа / А.М. Руткевич. – М.: Политиздат, 1985. – 175 с.
10. Хайдеггер М. Время и бытие / М. Хайдеггер. – М.: Республика, 1993. – 445 с.
11. Ясперс К. Смысл и назначение истории / К. Ясперс. – М.: Республика, 1991. – 554 с.

REFERENCES:

1. Bychko, A.K. (1985). *Critical analysis of the philosophical concepts of the youth rebellion*. Kiev: High School (In Russian).
2. Bychko, I.V. (1973). *In the labyrinths of freedom*. Moscow: Politizdat (In Russian).
3. Gadamer, H. (1996). Twentieth Century: Reflections on experiences. *Problems of Philosophy*, 7, 127-132 (In Russian).
4. Husserl, E. (1994). *Phenomenology of inner consciousness of time. Collected Works*. Moscow: Thought (In Russian).
5. Dolgov, K.M. (1990). *From Kierkegaard to Camus*. Moscow: Art (In Russian).
6. Kierkegaard, S. (1994). *Fear and trembling*. Moscow: Gnosis (In Russian).
7. Mikhailov, F.T. (1986). The mystery of the human "I". Moscow: Politizdat (In Russian).
8. Molchanov, V. (1988). Ontology and study of phenomenology in Husserl and Heidegger. *Problems of ontology in contemporary philosophy*, 333 (In Russian).
9. Rutkiewicz, A.M. (1985). *From Freud to Heidegger: A critical essay of existential psychoanalysis*. Moscow: Politizdat (In Russian).
10. Heidegger, M. (1993). *Time and Being*. Moscow: Republic (In Russian).
11. Jaspers, K. (1991). *The meaning and purpose of history*. Moscow: Republic (In Russian).